

APROXIMACIÓ A LA TALASSONÍMIA HISTÒRICA DEL SUD DEL PAÍS VALENCIÀ: SEGLES XVIII I XIX

Maria Àngels SEMPERE LINARES

I. INTRODUCCIÓ

Amb aquest treball intentem aproximar les fonts documentals anteriors al segle XX al camp de la talassonímia. Som conscients que les fonts poden ser molt nombroses i que tan sols ens hem limitat a unes quantes cartogràfiques i altres escrites. La informació recopilada pot ser també ampliada amb altres fonts, sobretot fonts locals com els informes de les confraries de pescadors.

Concretament les fonts treballades han estat les següents:

1. Fonts cartogràfiques. Plànols del Servicio Geográfico del Ejército i plànols del Museo Naval, tots dos de Madrid. Hem consultat tant les fonts que representen l'espai geogràfic del País Valencià globalment, com aquelles que són representacions de fragments de costa o de localitats concretes; és en aquestes últimes fonts on veritablement hem trobat el major nombre de talassònims. També hem fet servir la cartografia publicada al llibre *Las ciudades españolas en el s. XIX*.
2. Fonts escrites. Derroteros del segle XVIII¹ i XIX. Aquestes fonts són interessants perquè van descrivint la costa, però fonamentalment des del vessant del món mariner.

La utilització d'aquestes fonts ens presenta una sèrie de dificultats a més de les purament paleogràfiques:

- Per la ubicació al plànol, alguns noms semblen talassònims quan realment són topònims.
- Alguns talassònims no tenen el nom genèric que els descriu.
- També se'ns presenta el problema de la llengua. Com que totes aquestes fonts estan redactades en castellà, la majoria dels mots han estat traduïts.

En canvi, també tenim una sèrie d'avantatges en utilitzar aquestes fonts:

1. Hem d'assenyalar que el derrotero de V. Tofiño tot i que va ser publicat el 1832 és una obra redactada el 1873.

- L'aparició del nom en diverses fonts ens permet contrastar-lo.
- Amb la utilització conjunta de fonts escrites i fonts cartogràfiques podem aconseguir tant la descripció del talassònim com la ubicació.

II. ESPAI GEOGRÀFIC

Hem situat els límits geogràfics per al nostre estudi en aquests punts: des de Dénia pel nord, fins al límit meridional del P. Valencià pel sud, els esculls del Mojón (Pilar de la Foradada). Aquest espai abraça la part costanera de les comarques de la Marina Alta i Baixa, de l'Alacantí, del Baix Vinalopó i del Baix Segura.

III. CLASSIFICACIÓ

A continuació passem a enumerar els talassònims recopilats. Els hem classificats segons el nom genèric, és a dir, la descripció. Mantindrem al màxim el nom genèric que trobem per a realitzar aquest llistat. Transcriurem tots els talassònims literalment, ja que pensem que és interessant conèixer quins perduren i quins han estat traduïts. Si un talassònim apareix en dues descripcions diferents, les assenyalarem totes dues. Així, en ocasions podem trobar en una mateixa font un talassònim descrit de dues formes diferents, com podria ser el cas, per exemple, del derrotero de Bayo, que a vegades parla de la descripció de *bajo*, genèricament, i després concreta de quin tipus de *baix* es tracta; igual que fa amb la paraula *placer*.

La fitxa tècnica la confeccionem de la següent manera: en primer lloc posem el talassònim, després el municipi on se situa, la profunditat, el material del fons marí de la zona, per acabar amb la documentació on l'enregistrem i, finalment, amb les observacions i, si cal, remetem a altres fitxes².

1) ALGUER

Talassònim: Dénia, de
 Localització: Dénia
 Material del fons marí: alga
 Font documental: DB(1896)
 Observacions: apareix com a algar

2) ANCÓ

Pel que fa a aquests talassònims, tots ens apareixen a les fonts amb la denominació d'*ensenada*, mot que podríem traduir per *ansa* —"badia petita"— o *ancó* —

2. A la bibliografia, indicarem entre parèntesis l'abreviatura que fem servir en cada font.

“badia petita on les embarcacions poden ancorar” segons el DLC. Nosaltres ens decantem més per aquesta segona possibilitat, ja que les fonts consultades semblen fixar-se més en totes aquelles variants de la costa que tenen importància per a la navegació, com és el cas dels llocs d’ancoratge.

Talassònim: Albufereta, de la

Localització: Alacant

Font documental: DR(1873), DB(1896), 18(1888), 238(1888), 15(1877), 12(1876)

Talassònim: Altea, de

Localització: Altea

Material del fons marí: fons nets

Font documental: DR(1873), DT(1783)

Talassònim: Benidorm, de

Localització: Benidorm

Profunditat: de 20 a 25 m

Material del fons marí: arena i alga

Font documental: DR(1873)

Talassònim: Cala, la

Localització: Calp

Profunditat: de 15 a 25 m

Material del fons marí: arena o fang

Font documental: DT(1783), 10(1813)

Talassònim: Calpe, de

Localització: Calp

Profunditat: de 30 a 15 m

Material del fons marí: arena i alga

Font documental: DR(1873), DT(1783)

Talassònim: Fontana, de la

Localització: Xàbia

Font documental: 10(1813)

Talassònim: Fosa, la

Localització: Calp

Font documental: DT(1783), DB(1896), 10(1813), 18(1888), 8(1807)

Vid.: Restinga (la Fosa)

Talassònim: Javia, de

Localització: Xàbia

Font documental: DT(1783)

Talassònim: Morayra, de

Localització: Moraira

Font documental: DR(1873)

Talassònim: Portichol, del
Localització: Xàbia
Profunditat: poca
Material del fons marí: pedres soltes
Font documental: DB(1896)

Talassònim: Rasa, la
Localització: Calp
Font documental: 18(1888)
Observacions: Aquest talassònim coincideix geogràficament amb la Fossa. A més, el DCVB descriu la rasa com l'”Excavació llarga i estreta”
Vid.: la Fosa

Talassònim: Rincón, del
Localització: Benidorm
Font documental: DR(1873)

Talassònim: Rinconet, el
Localització: Moraira
Font documental: DT(1783)

Talassònim: Tamarit
Localització: Santa Pola
Font documental: 12(1788)

Talassònim: Torrevieja, de
Localització: Torrevella (a 1'5 cable de terra)
Profunditat: 5 m
Material del fons marí: arena i pedra
Font documental: DR(1873), DB(1896)

3) BAIX

Segons la definició que ens fa el DCVB podem definir *baix* com a “Roca o munt d'arena situat davall l'aigua però no gaire endins, de manera que dificulta i fa perillosa la navegació”. Tenint en compte aquesta definició hi podíem incloure un bon nombre de talassònims referits a roques, pedres, etc., però que hem considerat més oportú deixar de banda per tal de ser com més fidels millor a les fonts.

Talassònim: Androna, la
Localització: Dénia
Profunditat: de 3 a 4 m
Material del fons marí: pedra
Font documental: DB(1896)
Vid.: placer (la Androna)

Talassònim: Benidorm, de
Localització: Benidorm
Font documental: DR(1873)

Talassònim: Caballo, del
Localització: Alacant
Font documental: 12(1876), 18(1888), 19(1888)

Talassònim: Caballo, del
Localització: Dénia
Profunditat: de 3 a 4 m
Material del fons marí: pedra coberta de llim i alga
Font documental: 4(1789), DB(1896)
Vid.: placer (del Caballo)

Talassònim: Entineta, de la
Localització: Benidorm
Profunditat: de 0'6 a 2'8 m
Font documental: DB(1896),

Talassònim: Llosa, de la
Localització: Tabarca
Font documental: 14(1876)
Vid.: Llosa

Talassònim: Nao, de la
Localització: Tabarca
Font documental: DR(1873), 14(1876)

Talassònim: Oeste, del
Localització: Tabarca
Profunditat: de 4 a 8 m
Font documental: DR(1873), DB(1896), 13(1888), 14(1876)

Talassònim: Renegada, de la
Localització: Santa Pola
Profunditat: en temps sec poden sobresortir algunes puntes.
Material del fons marí: pedra coberta d'alga
Font documental: DR(1873), DB(1896)
Observacions: Bayo l'anomena com a *bajo* però quan la descriu diu que es tracta d'una *restinga*
Vid.: restinga (la Renegada)

Talassònim: Tambor, del
Localització: Dénia
Material del fons marí: arena i alga
Font documental: 4(1789), 5(1802)

4) BARRA

Si ens remetem a la definició que en fa el DCVB direm que *barra* és el “Banc d’arena que es forma a l’entrada d’un port o riu i que dificulta la navegació”. En tota la zona treballada tan sols en trobem una i, a més a més, tenim constància que aquest talassònim encara perviu, fins i tot designant-la tan sols amb el nom genèric³.

Talassònim: Ríó Segura, del
Localització: Guardamar
Profunditat: a 2 i 3 cables 1’5 m, a 3 cables més afora 5 m
Material del fons marí: arena
Font documental: 13(1876), DB(1896), 15(1877)

5) CABEÇ

Podem definir-lo com el cim d’un relleu muntanyós, seguint la definició que fa de *cabeç* el DLC, o com la “Part més elevada d’un terreny rost, d’una costa” si seguim la definició del DCVB. El diccionari castellà-català tradueix el mot *cabezo* (que és com el trobem a totes les fonts analitzades) per *escull*, però nosaltres, com que mai no el trobem a les fonts amb aquest nom (ni com a *escollo*), volem situar-lo a part.

Talassònim: Destacado
Localització: Santa Pola
Profunditat: 5’9 m
Material del fons marí: pedra
Font documental: DR(1873), DB(1896), 13(1876), 14(1876)
Vid.: pedra (cabezo Destacado)

Talassònim: Tosal, del
Localització: Finestrat
Font documental: 18(1888)

6) CANAL

Talassònim: Blancar, del
Localització: Dénia
Profunditat: 1’5 m
Font documental: DB(1896)
Observacions: ens apareix descrit com a *canalizo*

3. Vegeu M.A. Sempere. (1992)..

Talassònim: Oeste, del
Localització: Dénia
Profunditat: de 0'8 a 1'4 m
Font documental: DB(1896)

Talassònim: Tabarca, de
Localització: Tabarca
Font documental: DR(1873)

7) CLOT

Talassònim: den Terre
Localització: Tabarca
Font documental: 2(1721), 1(1721)
Observacions: En el mot *Terre* sembla haver-hi una assimilació vocàlica de la posttònica a, tret dialectològic de la zona

8) ESCULL

Podem definir l'*escull* com a “roca que surt a flor d'aigua o molt prop de la superfície de l'aigua, de manera que les embarcacions poden topar-hi”; seguint la definició que ens en fa el DCVB. A les diferents fonts trobem sempre el mot *escollo*.

Talassònim: Perla, de la
Localització: Tabarca
Font documental: 2(1721), 1(1721), 3(1766)

Talassònim: San Nicolás, de
Localització: Dénia (a un cable de la costa)
Font documental: 18(1888), 16(1879)

9) FARALLÓ

Aquests esculls elevats tan sols els trobem als voltants de l'illa de Tabarca.

Talassònim: Ferrillones, las
Localització: Tabarca
Font documental: 2(1721)

Talassònim: Nao, de la
Localització: Tabarca
Material del fons marí: pedres soltes
Font documental: DB(1896)

10) FONDEJADOR

Aquests llocs d'ancoratge, tant els *fondeaderos* com les *ensenadas*, són talassònims que apareixen freqüentment a les diferents fonts analitzades. Igualment els troben ben repartits al llarg de tota la costa, fet que ens assenyala la importància dels fondejadors durant aquesta època. Per altra banda no és gens estranya aquesta proliferació a causa de la manca de ports o a les reduïdes dimensions dels existents. En tots els talassònims que enumerem a continuació apareix la descripció de *fondeadero*.

Talassònim: Alicante, de
Localització: Alacant
Profunditat: 20 braces
Material del fons marí: alga i arena
Font documental: DT(1783)

Talassònim: Altea, de
Localització: Altea
Profunditat: de 16 a 20 m
Material del fons marí: arena i llim
Font documental: DR(1873)

Talassònim: Benidorm, de
Localització: Benidorm
Font documental: DR(1873)

Talassònim: Cabo, del
Localització: Santa Pola
Font documental: DR(1873)

Talassònim: Cabo de Santa Pola, del
Localització: Santa Pola
Profunditat: de 8 a 10 m
Material del fons marí: alga
Font documental: DB(1896)

Talassònim: Calpe, de
Localització: Calp
Font documental: DR(1873), s. XIX(1876)

Talassònim: ensenada de Calpe, de la
Localització: Calp
Profunditat: 12 m
Material del fons marí: arena i alga
Font documental: DT(1783), DB(1896)
Observacions: ancó (de Calpe)

Talassònim: ensenada de Jávea, de la
Localització: Xàbia
Font documental: DR(1873)

Talassònim: Fuera, de
Localització: Dénia
Font documental: 18(1888), 16(1879), 12(1876)

Talassònim: Lugar Nuevo, del
Localització: Santa Pola
Profunditat: de 10 a 4 braces
Material del fons marí: alga i arena
Font documental: DT(1783)
Observacions: El topònim Lugar Nuevo correspon en el segle XVIII al de Santa Pola
Vid.: Santa Pola

Talassònim: Santa Pola, de
Localització: Santa Pola
Profunditat: de 6 a 8 m a 0'5 milles de terra. De 13 a 15 m per a milles majors
Material del fons marí: alga
Font documental: DR(1873), DB(1896)

Talassònim: Tamarit, del
Localització: Santa Pola
Profunditat: de 5 a 6 m
Material del fons marí: alga
Font documental: DR(1873), DB(1896), 14(1876), 10(1813)

11) FREU

L'únic estret que hem trobat és el que formen el cap de Santa Pola i l'illa de Tabarca.

Talassònim: Freo, el
Localització: Tabarca
Font documental: DT(1783)

Observacions: Aquest talassònim encara perviu, si bé com el *freu*

Talassònim: Tabarca, de
Localització: Tabarca
Profunditat: nombrosos punts amb 6 m
Material del fons marí: arena i alga
Font documental: DR(1873), DB(1896), 13(1876), 14(1876)
Vid.: el Freo

12) LLOSA/LLOSAR

Talassònim: Llosa, la

Localització: Tabarca

Font documental: 2(1721), 3(1766)

Observacions: Aquest talassònim encara es fa servir per mariners de la zona. A la font 3 apareix com *la Llosa*

Vid.: veure baix (de la Llosa)

Talassònim: Saladar, de el

Localització: Alacant

Font documental: 1(1721), 2(1721)

13) PEDRA

Apareixen a les fonts per la importància que poden tenir per a la navegació. No necessàriament han de ser sotaiguades. Amb la informació que tenim no podem precisar exactament quines n'estan sotaiguades, però en qualsevol cas ens semblava convenient almenys poder enumerar-les.

Talassònim: Cabezo Destacado

Localització: Santa Pola

Font documental: DB(1896)

Vid.: cabeç (Cabezo Destacado)

Talassònim: Mallorquina, de la

Localització: Calp

Font documental: 10(1813)

Talassònim: Nao, de la

Localització: Xàbia (a 130 m de la costa)

Profunditat: Sobresurt 10 m del nivell del mar

Font documental: 18(1888), 12(1888), DB(1896)

Observacions: la descripció apareix en plural (*pedras*)

Talassònim: Nao, la

Localització: Tabarca

Material del fons marí: pedra

Font documental: DR(1873), DB(1896), DT(1783)

Observacions: també ens ve anomenada com *la piedra de Fuera*

Talassònim: Pazetas, de las

Localització: Calp

Font documental: 10(1813)

Talassònim: Pedrera de Benisa, de la
Localització: Benissa
Font documental: 10(1813)

14) PLACER

Hem d'assenyalar que la presència d'aquest mot és més freqüent a la zona d'Altea, Xàbia o Dénia, zona on en trobem un gran nombre, i a més a més apareix en gairebé totes les fonts que s'ocupen d'aquest espai geogràfic. En canvi, a la zona més al sud, podem constatar l'escassa presència d'aquest mot. A més, únicament apareix a les fonts escrites i, concretament, sempre s'utilitza quan es vol descriure una zona de forma general, ja que, quan es refereix a punts concrets del relleu, ja fan ús d'altres descripcions que es refereixen, generalment, al material del fons marí. Avui dia el mot *placer* resta totalment en desús en la zona més al sud.

Talassònim: Androna, la
Localització: Dénia
Font documental: DT(1783), 5(1802), 7(1807), 45-10(1888), 11(1855), 16(1879), 10(1813), 12(1876)
Observacions: hem inclòs aquí totes les fonts on apareix aquest mot llevat d'aquelles on apareix explícitament la descripció de *bajo*
Vid.: baix (la Androna)

Talassònim: Blancar, el
Localització: Dénia
Font documental: 16(1879)

Talassònim: Caballo, del
Localització: Dénia
Profunditat: 18 peus
Material del fons marí: llim i alga
Font documental: DT(1783), 10(1813), 12(1876), 5(1802), 7(1807), s XIX(1876), (1-1888), 11(1855), 16(1879)
Observacions: hem inclòs aquí totes les fonts on apareix aquest mot llevat d'aquelles on apareix explícitament la descripció de *bajo*
Vid.: baix (del Caballo)

Talassònim: Cañón, del
Localització: Dénia
Font documental: s XIX(1876)
Vid.: placer (del Caballo)

Talassònim: Freu de Tabarca, del
Localització: Tabarca
Profunditat: de 13 a 18 m

Material del fons marí: arena i alga
Font documental: DB(1896)

Talassònim: Olla, la
Localització: Altea
Font documental: DR(1873), DB(1896), DT(1783), 10(1813), 45-8(1807)
Observacions: el derrotero de Bayo la descriu com “una cala entre *isla i placer*”

Talassònim: Placeta, de la
Localització: Dénia
Profunditat: més de 0'5 m
Material del fons marí: alga fang i pedres
Font documental: DT(1783), DB(1896), 16(1879), 10(1813), 12(1876), 18(1888),
7(1807), s XIX(1876)
Observacions: també apareix: Plazeta
Vid.: de la Planasa

Talassònim: Planasa, de la
Localització: Dénia
Font documental: 16(1879), DB(1896), 5(1802)
Observacions: també apareix Planaza

Talassònim: Rincón, del
Localització: Dénia
Font documental: 16(1879), 5(1802)

Talassònim: Rincón de S. Nicolás
Localització: Dénia
Material del fons marí: llim i alga
Font documental: DT(1783), 10(1813), 7(1807), s.XIX(1876)
Vid.: S. Nicolás, Rincón

Talassònim: San Nicolás, de
Localització: Dénia
Profunditat: pedres a 0'5 m
Material del fons marí: arena, fang, alga i pedres
Font documental: 16(1879), DB(1896)

15) RACÓ

En totes les fonts apareix el terme *rincón*.

Talassònim: Agua dulce, del
Localització: la Mata
Font documental: 16(1879)

Talassònim: Albir, del
Localització: Alfàs del Pi
Profunditat: de 7 a 10 m
Material del fons marí: arena i alga
Font documental: DR(1873), DB(1896),

Talassònim: Babel, el
Localització: Alacant
Profunditat: poca aigua
Material del fons marí: fang i alga
Font documental: DR(1873), DB(1896), 10(1813)
Observacions: els derroterers parlen indistintament de *Babel* o *Baver*

Talassònim: Mata, de la
Localització: la Mata
Font documental: 13(1876)

Talassònim: Oix, del
Localització: Benidorm
Font documental: DR(1873), DB(1896), DT(1783)

Talassònim: Punta Prima, de
Localització: Oriola
Font documental: 17(1883)

Talassònim: Rincón, el
Localització: Xàbia
Font documental: DR(1873), DT(1783)

Talassònim: Rincón, el
Localització: Torrevella
Profunditat: de 1'5 a 2 m
Material del fons marí: pedra
Font documental: DR(1873), DB(1896)

Talassònim: Saladaret, del
Localització: Torrevella
Font documental: 17(1883), DB(1896)

16) RADA

“Badia on els vaixells poden trobar recés contra alguns vents”. (DCVB).

Talassònim: Alicante, de
Localització: Alacant

Profunditat: de 10 a 12 m i de 16 a 20 m segons la necessitat d'ancoratge dels vaixells

Font documental: DR(1873), DB(1896)

Talassònim: Altea, de

Localització: Altea

Font documental: s XIX(1876)

Talassònim: Benidorm, de

Localització: Benidorm

Font documental: s XIX(1876)

Talassònim: Calpe, oriental de

Localització: Calp

Profunditat: 26 m

Material del fons marí: arena i llim

Font documental: DR(1873), DB(1896), DT(1873)

Talassònim: Moraira, de

Localització: Moraira

Font documental: DT(1783)

Talassònim: Torrevieja, de

Localització: Torrevella (a 0'5 milles de terra)

Profunditat: de 10 a 12 m

Font documental: DR(1873), DB(1896)

17) RESTINGA

Definim la *restinga* com el “Regruix que forma en son extrem una roca plana submarina quan el fons de la mar comença a baixar bruscament”, seguint la definició que ens en fa el DCVB.

Talassònim: Fosa, la

Localització: Calp

Profunditat: de 0'8 a 1'7 m

Material del fons marí: pedres i alga

Font documental: DR(1873)

Vid.: ancó (la Fosa)

Talassònim: Renegada, de la

Localització: Santa Pola

Font documental: 13(1876), 14(1876)

Observacions: Talassònim totalment vigent entre els mariners de la zona